

BOLOGNA

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

III (85) ТОМ

**ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ**

**HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE**

УДК 37.013-053.5(082)

ББК 74.200я43

Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2019 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво), Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і Тренінг" та Східно-Європейського Інституту Психології (Україна – Франція)

Редакційна колегія випуску:

Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П., Генрик Собчук (Польща), Ляшенко О.І., Коцур В.П.,
Вашуленко М.С., Бех І.Д., Виговська О.І., Петрочко Ж.В., Анжей Мірські (Польща),
Марія Гренвальд (Польща), Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Всеукраїнський науково-практичний журнал "Директор школи, ліцею, гімназії" – Спеціальний тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – № 4. – Кн. 2. – Том III (85). – К.: – Гнозис, 2019, – 436 с.

All Ukrainian Scientific-Practical Magazine "Principal of School Liceum Gymnasium" – Special Thematic Issue "Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space". – № 4. – Book 2. – Volume III (85). – K.: Gnosis, 2019. – 436 p.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20652 – 10472 ПР від 31.03.2014.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних, психологічних та філософських наук Наказом МОН України від 06.11.2014 № 1279.

Збірник включено до міжнародних наукометричних баз: Google Scholar, Наукова періодика України (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

У спеціальному випуску вміщені наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також – питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також – умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2309-7744

© Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова, 2019 р.

© Східно-Європейський Інститут Психології, 2019 р.

© Міжнародна Експертна Агенція "Консалтинг і Тренінг, 2019 р.

© Видавництво "Гнозис", 2019 р.

СПЕЦІАЛЬНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК
ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

№ 4, Книга 2, Том III (85), 2019 р.

Тематичні рубрики випуску:

Сучасна освіта в Україні, Європі та світі:
тенденції і тренди

Управління і моніторинг якості освіти:
досвід та інновації

Психологічні, педагогічні та організаційні
умови запровадження європейських стандартів
вищої освіти

Новітні засоби навчання і виховання:
проблеми впровадження та стандартизації

Сучасний освітній менеджмент

Філософія, культурологія та психологія освіти

Послідовність середньої та вищої освіти як
загальноєвропейський стандарт

ISSN 2309-7744

Передплатний індекс
23974

ДИРЕКТОР
ШКОЛИ
ЛІЦЕЮ
ГІМНАЗІЇ

МОН. НАПН

Всеукраїнський
науково-практичний
журнал: рецензований

ISSN 2309-7744

Key title: Direktor školy, liceu, gimnazii
Abbreviated key title: Dir.šk.liceu gimn.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20652 – 10472 ПР
від 31.03.2014

Передплатний індекс
23974

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
З ПЕДАГОГІЧНИХ,
ПСИХОЛОГІЧНИХ І
ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Головний і науковий редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Зміст та анотації англійською
Наталія КАШУБА

Коректура
Наталія ВАСИЛЕНКО
Ольга ВИГОВСЬКА

Бібліографічний редактор
Наталія ТАРАСОВА

Верстальник
Дмитро МИРОНЕНКО
Відповідальний редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© Всеукраїнський науково-практичний журнал
«Директор школи, ліцею, гімназії», 2019
© Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова

СПІВЗАСНОВНИКИ:МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. М.П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ІМ. Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ІМ. М. ПІРДІГОВА

ISSN 2309-7744

Передплатний індекс
23974**Редакційна рада****Голова - Василь КРЕМЕНЬ**

Віктор АНДРУЩЕНКО

Анаїда АМІРХАНЯН
(Вірменія)

Володимир БЕХ

Іван БЕХ

Оксана БЕЛКІНА

Надія БІБІК

Володимир БОНДАР

Тетяна БОРЗЕНКОВА

Маріанна БОСЕНКО

Людмила ВАЩЕНКО

Ольга ВИГОВСЬКА

Рольф ГОЛЛОБ (Швейцарія)

Микола ГУЗИК

Анатолій ДЕРКАЧ (Росія)

Лілія ДОНСЬКА

Олександра ДУБОГАЙ

Карлхайнц ДЮР (Німеччина)

Галина ЄЛЬНІКОВА

Наталія ЗАВАЦЬКА

Людмила КАЛІНІНА

Людмила КАРАМУШКА

Валентин КРУДУ (Респ. Молдова)

Володимир ЛУГОВИЙ

Олександр ЛЯШЕНКО

Василь МАДЗИГОН

Сергій МАКСИМЕНКО

Юрій МАЛЬОВАНІЙ

Валентин МОЛЯКО

Віктор ОГНЕВ'ЮК

Віктор ОЛІЙНИК

Наташа ОНДРУШКОВА

(Словаччина)

Іван ОСАДЧИЙ

Надія ОСТРОВЕРХОВА

Людмила ПАРАЩЕНКО

Світлана РУДАКІВСЬКА

Олександра САВЧЕНКО

Ганна САЗОНЕНКО

Анатолій СОЛОГУБ

Сергій СТЕПАНОВ (Росія)

Олег ТОПУЗОВ

Георгій ФІЛІПЧУК

Василина ХАЙРУЛІНА

Наталія ЧЕПЕЛЄВА

Олена ЧИНОК

Раїса ЧУМІЧЕВА (Росія)

Галина ШЕВЧЕНКО

д-р філософських наук, проф., академік, Президент НАПН України

д-р філософських наук, проф., академік, Ректор НПУ ім. М. Драгоманова

д-р психологічних наук, проф., Єреванський державний педагогічний інститут ім. В.Я. Брюсова

д-р філософських наук, проф., директор Ін-ту управління та економіки освіти НПУ ім. М. Драгоманова

д-р психологічних наук, професор, академік, директор Ін-ту проблем виховання НАПН України

директор Спеціалізованої школи I-III ступенів № 207 м. Києва

д-р педагогічних наук, проф., академік, головний науковий співробітник Ін-ту педагогіки НАПН України

д-р педагогічних наук, проф., декан факультету педагогіки і психології НПУ ім. М. Драгоманова

заступник директора з науково-методичної роботи, Гімназія № 136 м. Києва

директор гімназії № 48 Шевченківського району міста Києва, «Народний вчитель України»

д-р педагогічних наук, проф., директор Центру експертизи освітніх реформ

канд. педагогічних наук, доцент, Головний і науковий редактор Всеукраїнського науково-практичного журналу «Директор школи, ліцею, гімназії»

д-р психологічних наук, проф., Цюрихський педагогічний університет

канд. педагогічних наук, член-кор. НАПН України, директор «Авторської школи М. П. Гузика»

д-р психологічних наук, проф., Академік-секретар РАО

директор Гімназії № 30 «Еконад» м. Києва

д-р педагогічних наук, проф., зав. каф. фіз. виховання та здоров'я НПУ ім. М.П. Драгоманова

д-р психологічних наук, проф., Life-long Learning Programmes of the European Union

д-р педагогічних наук, проф., зав. каф., Українська інженерно-педагогічна академія

д-р психологічних наук, проф., зав. каф., Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

д-р педагогічних наук, проф., зав. відділу, Інститут педагогіки НАПН України

д-р психологічних наук, проф., заст. дир. Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

д-р психологічних наук, проф., Нач. управління Міністерства освіти Молдови

д-р педагогічних наук, проф., академік, віце-президент НАПН України

д-р педагогічних наук, проф., Академік-секретар Відділ. загальної середньої освіти НАПН України

д-р педагогічних наук, проф., дійсний член НАПН України

д-р психологічних наук, проф., директор Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

канд. педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України, Учений секр. Відділення

д-р психологічних наук, проф., академік НАПН України

д-р філософських наук, проф., ректор Київського університету імені Бориса Грінченка

доктор педагогічних наук, проф., ректор Університету менеджменту освіти НАПН України

д-р психологічних наук, проф., Голова деп-ту громадянської освіти Університету Я.А. Коменського

д-р педагогічних наук, проф., ректор Академії неперервної освіти

д-р педагогічних наук, головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

доктор наук з державного управління, директор Київського ліцею бізнесу

кандидат філософських наук, професор, проректор Київського міжнародного університету

д-р педагогічних наук, проф., академік, головний науковий співробітник Ін-ту педагогіки НАПН України

канд. педагогічних наук, директор Українського гуманітарного ліцею

канд. педагогічних наук, член-кор., директор Інституту обдарованої дитини НАПН України

д-р психологічних наук, проф.

д-р педагогічних наук, проф., директор Інституту педагогіки НАПН України

д-р педагогічних наук, проф., дійсний член НАПН України

канд. педагогічних наук, директор Українського коледжу ім. В.О. Сухомлинського

д-р психологічних наук, проф., заст. дир. Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

кандидат філологічних наук, директор київської приватної Гуманітарної гімназії «Гармонія»

д-р психологічних наук, проф.

д-р педагогічних наук, проф., директор НДІ духовного розвитку людини, Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля (Сєвєродонецьк)

ГУБИНА А.М.,

кандидат психологічних наук
доцент, кафедра української
та іноземної лінгвістики,
Луцький національний
технічний університет,
м. Луцьк, Україна

МАРТИНЮК А.П.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра української
та іноземної лінгвістики,
Луцький національний
технічний університет,
м. Луцьк, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються питання проблематики статі та гендерної ідентичності з огляду на професійне самовизначення особистості, висвітлені у доробках науковців. Аналізуються етапи сформованості уявлення про гендерну ідентичність. Вказується на дослідження у вітчизняній психології проблеми гендеру і гендерних стереотипів як самостійного предмету дослідження. Прослідковується зв'язок статевої проблематики з проблемою життєвого шляху особистості. Гендерні та статеві ідентичності окреслено через категорії «маскулінність» (мужність) і «фемінність» (жіночність), вважаючи їх базовими категоріями аналізу гендерної ідентичності та психологічної статі. Вказується на певні відмінності між юнаками й дівчатами в процесі професійного самовизначення, а також подальшого професійного становлення. Наголошується, що соціально-психологічна стать особистості є найважливішим чинником професійного становлення особистості.

Ключові слова: гендерна ідентичність, професійне самовизначення, стать, гендер, гендерні стереотипи, соціально-психологічна стать.

В статье рассматриваются вопросы проблематики пола и гендерной идентичности учитывая профессиональное

самоопределение личности, которые освещены в научных трудах ученых. Анализируются этапы формирования представления о гендерной идентичности. Указывается на исследование в отечественной психологии проблемы гендера и гендерных стереотипов как самостоятельного предмета исследования. Прослеживается связь половой проблематики с проблемой жизненного пути личности. В статье гендерные и половые идентичности обозначены через категории «маскулинность» (мужество) и «фемининность» (женственность), считая их базовыми категориями анализа гендерной идентичности и психологической пола. Указывается на определенные различия между юношами и девушками в процессе профессионального самоопределения, а также дальнейшего профессионального становления. Отмечается, что социально-психологический пол личности является важнейшим фактором профессионального становления личности.

Ключевые слова: гендерная идентичность, профессиональное самоопределение, пол, гендер, гендерные стереотипы, социально-психологический пол.

The article deals with issues of sex and gender identity taking into account the professional self-determination of personality, highlighted in the scientific works of scientists. The stages of forming the idea of gender identity are analysed. The research in the national psychology of the problem of gender and gender stereotypes is indicated as an independent subject. The connection is traced between gender issues and the problem of a person's life path. The article describes gender and sexual identities through the categories of masculinity and femininity, considering them to be the basic categories of gender identity and psychological gender analysis. There are some differences between boys and girls in the process of professional self-determination, as well as further professional development. The socio-psychological gender of the personality is emphasised as the most important factor in his/her professional development.

Key words: gender identity, professional self-determination, sex, gender, gender stereotypes, socio-psychological gender.

На сьогодні зростаюча зайнятість жінок у сфері техніки, яка традиційно вважається діяльністю чоловіків, провокує безліч проблем, що потребують спеціальної уваги з боку науковців, а саме питання статевої відмінності людини у професійному самовизначенні. Професійне самовизначення особистості, з одного боку, є результатом впливу багатьох взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників, в систему яких входить і стать. З іншого боку, вибір професії і подальша професійна діяльність можуть впливати на статеві та гендерні ідентифікаційні моделі, гендерну ідентичність і відповідно на соціальні моделі поведінки особистості.

Метою публікації є розгляд висвітлених у наукових доробках питань щодо проблематики статі та гендерної ідентичності з огляду на професійне самовизначення особистості.

Застосовуючи терміни «стать» та «гендер» ми схилиємося до загальноприйнятих уявлень про те, що формування статевої відмінності людини відбувається під впливом соціокультурного середовища в результаті засвоєння особистістю системи соціальних цінностей як певних норм, зразків поведінки та зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають психологічні властивості, моделі поведінки, види діяльності, професії чоловіків та жінок.

Щодо гендерної ідентичності, то тут має місце усвідомлення зв'язку з культурними визначеннями мужності і жіночності. Це поняття охоплює суб'єктивний досвід і є психологічною інтеріоризацією чоловічих і жіночих рис у процесі взаємодії «Я та Інші». Гендерна ідентичність тісно пов'язана з уявленням про свою стать – чувається людина чоловіком чи жінкою.

Чоловіча ідентичність – зарахування себе до чоловічої соціальної групи і відтворення відповідних гендернозумовлених ролей і самопрезентацій. В основі конструювання чоловічої ідентичності лежить «ідеологія мужності» (Д. Плек), «принцип Адама», або принцип «маскулінної додатковості» (Дж. Ман). Чоловіча ідентичність безпосередньо пов'язана з культурною нормою антижіночності, традиційна чоловіча гендерна роль є причиною тривоги і напруги (Ш. Берн) [9; 10; 14 та ін.].

Жіноча ідентичність – зарахування себе до жіночої соціальної групи і відтворення відповідних гендернозумовлених ролей і самопрезентацій. Конструювання жіночої ідентичності безпосередньо пов'язують із специфічним «жіночим досвідом». Слід зазначити, що менша цінність «жіночого» в суспільстві ускладнює розвиток позитивної Я-концепції дівчинки, породжує проблеми формування жіночої ідентичності, особливо якщо дівчинка має високі соціальні здібності та схильна до лідерства [11].

В уявленнях про гендерну ідентичність можна виокремити 4 етапи (хоча цей термін з'явився тільки в 1970-х рр., раніше існували його аналоги: стате-

ва, або статево-рольова ідентифікація, ототожнення себе з певною статтю і т. ін.). Розглянемо їх детальніше.

Перший, дофройдівський, етап відносять до початку ХХ ст. У ранніх дослідженнях, присвячених психології жінки, відбилосся наївне життєве уявлення про те, що жінка повинна відповідати якомусь ідеалу (сформованому у вищому суспільстві): бути емоційною, загадковою, м'якою, слабкою, дбайливою, хорошою матір'ю – тобто жіночною (і у поведінці, і в одязі, і в зачісці, і в заняттях). Ті, хто відхилявся від цього ідеалу, підлягаючи осуду і остракізму.

Другий етап пов'язаний з діяльністю З. Фрейда і, пізніше, його послідовників, охоплює період з 1920-х рр. по 1970-і рр. У своїй праці «Жіночність» (цю назву можна вважати символічною) З. Фрейд зобразив жінок такими, що заздять [1, с. 201] чоловічій анатомії (так званий комплекс кастрації) і зробив висновок, що «фемінними» рисами є пасивність, залежність і схильність до підпорядкування. Чоловіків же він вважав активними і такими, що прагнуть влади. Будь-яке відхилення від цих еталонів вважалось проявом хворобливої гендерної ідентичності. Зокрема, прагнення жінок влади (характеристика, яка повинна бути у чоловіка) було назване фалічним.

Третій етап – 70-80-і рр. ХХ ст. – пов'язаний з ім'ям двох жінок — С. Бем і Дж. Спенс. Для пояснення різних варіацій гендерної ідентичності вони повернули ідею андрогінії.

Зокрема С. Бем сформулювала свою гіпотезу про існування 3 типів людей з різною гендерною ідентичністю: з переважанням фемінних характеристик, з переважанням маскулінних характеристик і «андрогінних», тобто тих, у кого спостерігається баланс маскулінних і фемінних характеристик. При цьому найпривабливішим вона вважала третій тип: на її думку, андрогінні особистості володіють адаптивністю і гнучкістю поведінки, відрізняються творчими схильностями і найбільш психологічно благополучні. Перші ж два типи зображалися негнучкими, обмеженими, такими, що демонструють в своїй поведінці гендерні стереотипи, що існують в суспільстві. Дж. Спенс піддала критиці операційне визначення андрогінії, зроблене С. Бем, і запропонувала інший показник: андрогінність — це поєднання високої маскулінності й високої фемінності. Це абсолютно інше розуміння андрогінії. Уявімо, наприклад, таке поєднання протилежних характеристик як домінантність і підлеглість, асертивність і поступливість — у принципі, це поєднання можливе, але свідчить швидше не про збалансованість і гармонійність особистості, а про її суперечливість і амбівалентність. Поєднуватися можуть не протилежні якості, а якості, що характеризують різні особливості особистості, наприклад, владність і ніжність, відданість і дух змагання. Але й ці поєднання свідчать про певну амбівалентність. Зрозуміло, що в такому розумінні андрогінні суб'єкти справляли враження людей з хворобливою гендерною ідентичністю.

Щоправда, сама Дж. Спенс так не вважала – навпаки, андрогінність вона пов'язувала з високою самооцінкою і психічним благополуччям людини. В цілому вона виокремила 4 типи людей: типові чоловіки, типові жінки, андрогінні особистості та недиференційовані особистості з низькими показниками маскулінності та фемінності.

Так ідея андрогінії почала використовуватися в різних галузях практичної психології. Ось, наприклад, теорія андрогінного менеджменту Е. Сарджент стверджувала, що ефективний лідер [1, с. 201] має переймати кращі якості іншої статі, й інтегрувати чоловічі та жіночі характеристики.

Четвертий етап охоплює останні роки. Після натхнення прийшло розчарування. Сама С. Бем відмовилася від ідеї андрогінії, оскільки в суспільстві, в якому традиційним є чітке розділення на «чоловіче-жіноче», виховувати дітей у дусі невизначеної й не дуже зрозумілої андрогінності – означає поставити їх в складні умови.

Останнім часом почали розвиватися кросс-культурні дослідження гендерної ідеології. Так було досліджено уявлення про те, які якості є бажаними для чоловіків і які для жінок у 14 культурах [14]. З'ясувалося, що в розвинених країнах популярна ідея егалітарності (рівності статей), а в традиційних культурах (особливо мусульманських – Індії, Пакистані, Нігерії) – ідея переваги відмінностей між чоловіками і жінками. У Японії, країні з традиційною гендерною ідеологією, різняться погляди різних поколінь: старше надає перевагу ідеї нерівності, а молоде – рівності, але специфічним є те, що багато японських жінок надають перевагу лідерству в сім'ї, але не прагнуть до лідерства на роботі.

Взагалі у вітчизняній психології проблема гендеру і гендерних стереотипів сформувалась у самостійний предмет дослідження відносно недавно. У 70-ті роки ХХ ст., за винятком окремих публікацій Б. Ананьєва і деяких його учнів, проблема психології статі не знайшла достатнього відображення. І тільки з часом ця проблема привернула до себе увагу відомого вченого І. Кона, який актуалізував необхідність аналізу цієї проблеми, сформулював теоретико-методологічні проблеми вивчення психології статевої диференціації і статевих відмінностей. «Психологічна наука не може, – наполягав вчений, – цілком ігнорувати таку фундаментальну біосоціальну властивість, як стать» [8].

Не заперечуючи беззастережний авторитет вченого у постановці питання про необхідність залучення до теоретико-експериментального апарату психології проблеми статевих відмінностей, зауважимо водночас, що чи найперша спроба в українській психології сформулювати коло психологічних завдань, які потребують свого спеціального психологічного дослідження в галузі статевої проблематики, належить Т. Титаренко. Дослідниця займається встанов-

ленням і науковим обґрунтуванням специфіки сприйняття чоловіком і жінкою реальності (зовнішньої і внутрішньої), відмінностей між ними за способами розвитку і саморозвитку, формами самореалізації, характером спілкування, типом розвитку та іншими показниками життєдіяльності.

Прикметно, що порушені питання безпосередньо пов'язуються дослідницею із завданням розв'язання більш загальної психологічної проблеми, а саме – проблеми життєвого шляху особистості, адже, як слушно наголошується, «...не існує проміжних, незалежних від статі вікових періодів розвитку, на які поділяється людське життя від народження до смерті. Кожний з цих етапів людина переживає, осмислює, оцінює залежно від статевої належності, несхожих «траєкторій» життєвого шляху» [12, с. 5].

З такої постановки проблеми цілком логічно випливає і теза про необхідність вирішення питання про особливості та відмінності виконання чоловіками і жінками професійної діяльності, а також й питання про особливості вибору ними відповідних варіантів (альтернатив) професійного становлення вже на ранньому етапі статево-рольової соціалізації. На жаль, більшість із порушених авторкою свого часу питань, в першу чергу питання про особливості рольових очікувань до представника статі, певні гендерні риси і досі чекають на свого дослідника.

Гендерні та статеві ідентичності, зазвичай, розкриваються через категорії «маскулінність» (мужність) і «фемінність» (жіночність). Маскулінність і фемінність – статево специфічні характеристики особистості, вони виступають як базові категорії аналізу гендерної ідентичності та психологічної статі. Поняття маскулінності і фемінності виражають нормативні уявлення й настановлення, якими повинні бути і, отже, чим повинні займатися чоловіки та жінки в даному суспільстві і зараз. Маскулінність і фемінність є соціальними, а не біологічними категоріями. Вони визначають нашу гендерну ідентичність і безпосередньо пов'язані з нашими уявленнями про себе та інших.

Виділяють три різних значення поняття «маскулінність»-«фемінність» [7]: а) маскулінність/фемінність як описова категорія, позначає сукупність поведінкових і психологічних рис, властивостей і здібностей, об'єктивно властивих чоловікам/жінкам; б) маскулінність/фемінність як «аскриптивна» категорія позначає один з елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних уявлень, настановлень і вірувань щодо того, чим чоловік/жінка є, які якості їй/йому приписують; в) маскулінність/фемінність як прескриптивна категорія – це система приписів, що мають на увазі не середньостатистичного, а ідеального «справжнього» чоловіка/жінку, це нормативний еталон мужності/жіночності.

При розгляді маскулінності в дослідженнях враховують її множинність, історичність і ситуативність. Множинність виявляється в наявності у кожному

суспільстві множинності моделей маскулінності – від домінантних до маргіналізованих. Домінантна модель маскулінності відображає уявлення про чоловічу гендерну роль, які поділяє домінуюча (за расовими, соціальними і культурними ознаками) частина суспільства. Історичність маскулінності відображають зміни її структури впродовж історичних процесів. Ситуативність маскулінності виявляється через соціокультурну залежність інтенсифікаційних та інфляційних змін, що відбуваються з деякими її характеристиками.

Образ «Я-чоловік» у чоловіків і «Я-жінка» у жінок розуміється як частина самосвідомості особистості, усвідомлення себе як представника певної статі, ставлення до цього процесу, надбання певних форм поведінки, навичок, стереотипів у процесі соціалізації. Постулюється ідея про те, що образ «Я-чоловік» у чоловіків, «Я-жінка» у жінок є основоположним у формуванні особистості, оскільки починає своє становлення раніше за інші складові її самосвідомості, впливаючи на формування інших складових і образів «Я». Тобто образ «Я-чоловік» або «Я-жінка» може впливати як на становлення особистості загалом, так і на становлення професійного образу «Я» зокрема [1; 2; 7; 8 та ін.].

Проблема взаємозв'язку образів «Я» в структурі професійної самосвідомості особистості входить до кола проблем сучасної психологічної науки, розроблялася в межах суб'єктно-буттєвого підходу, що розвиває ідеї гуманістичної психології про цілісність Я-концепції особистості, що самоактуалізується, де цілісність її Я-концепції розуміється як взаємозв'язок різних, зокрема гендерного і професійного, образів «Я» в структурі самосвідомості. Важливою дослідницькою проблемою стає вивчення впливу взаємозв'язку гендерного і професійного образів «Я» на самоактуалізацію й задоволеність життям у чоловіків і жінок, а також того, як цей взаємозв'язок відображається в самосвідомості на різних етапах професійного становлення.

У контексті гендерної психології аналізуються особливості гендерного образу «Я» («Я-жінка» або «Я-чоловік»). Виявлено, що гендерна самосвідомість особистості формується на ранніх етапах соціалізації індивіда та визначає особливості формування інших образів «Я», наприклад, професійного образу «Я», який також є найважливішим впродовж більшої частини активного соціального життя особистості. Професійний образ «Я» – це усвідомлення і оцінка себе як представника певної професії, а чинниками, що впливають на зміну професійного самовизначення, є вік, фаза життя, сам етап і зміст професійного становлення та ін. [3; 4; 5; 6 та ін.]. У процесі професійного становлення відбуваються істотні зміни самосвідомості особистості, які змушують людину переживати різні негативні стани, що впливають на суб'єктивне благополуччя особистості, що знижують рівень самоактуалізації.

Гендерні дослідження в психології підтверджують, що соціально-психологічна стать особистості є найважливішим чинником професійного станов-

лення особистості. Дослідники виокремлюють різні аспекти взаємодії гендерної та професійної ідентичності у представників різних професійних, вікових, соціальних й етнічних груп [9; 10; 13 та ін.]. Більшість авторів зазначають, що досягнення взаємозв'язку гендерної і професійної ідентичності – це складний і поступовий процес, що включає взаємодію різних компонентів, змістовних характеристик і властивостей особистості. Причому істотніші переживання припадають на жінок, оскільки в більшості європейських і західних країн ще й досі збереглися гендерні стереотипи та настановлення щодо відносно жінок. Дослідники наголошують на різних суперечностях в самосвідомості особистості між образами «Я-жінка», «Я-професіонал», «Я-мати», «Я-господиня» тощо [1; 2; 8 та ін.]. Найчастіше ці суперечності дослідники визначають як «рольовий конфлікт у жінок», «феномен подвійної ідентичності», «рольове змішання», «проблеми саморегуляції особистості» [1; 2; 13 та ін.]. Ще більшої напруги можуть зазнавати жінки, зайняті в тих професіях і на таких посадах, які згідно з гендерними стереотипами, вважаються традиційно чоловічими: керівник, політик, інженер, військовий тощо. Так, жінка може стикатися з більшими, ніж чоловік, труднощами в процесі узгодження образів «Я», отже, переживати почуття незадоволеності та нереалізованості [1; 2; 7; 8 та ін.].

Отже, у сфері зайнятості існує асиметричне розміщення чоловіків і жінок у професійній структурі: низка професій є, практично, або чоловічими, або жіночими. Соціальні чинники чинять вплив на вибір жінками і чоловіками певної професійної діяльності і практика показує, що хоча жінки й неохоче опановують царини діяльності, де переважають чоловіки, гадаючи, що їх вважатимуть менш жіночними, проте цей чинник останніми роками все більше втрачає свою значущість.

Результати досліджень показали певні відмінності між юнаками й дівчатами в процесі професійного самовизначення, а також подальшого професійного становлення, в їх динамічних і особистісних характеристиках [9; 10; 13 та ін.]. Так більшість підлітків обирають професії, що відповідають їх гендерній ідентичності, в професійному самовизначенні дівчата посідають активнішу позицію щодо вибору професії, усвідомленості і визначеності шляхів її отримання. Професійне самовизначення у юнаків відбувається у межах загальної життєвої перспективи й органічно входить у неї. На їх професійне самовизначення впливають чинники перспективи: чим визначеніші плани на подальше життя, тим вищий рівень сформованості професійного образу «Я» і рівень упевненості в правильності професійного вибору. У дівчат життєве та професійне самовизначення менше пов'язані між собою, для них характерна висока емоційність і ситуативність самовизначення.

Висновок. Отже, гендерна ідентичність, як одна з базових структур само-свідомості, відіграє важливу роль у процесах побудови життєвого плану та самовизначення людини, адже гендерна ідентичність співвідносна з біологічною і психологічною статтю особистості сприяє успішному професійному самовизначенню.

Список використаних джерел:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособие. СПб.: Питер, 2009. 431 с. : ил. (Серия « Учебное пособие»).
2. Берн Ш. Гендерная психология. СПб. : ЕВРОЗНАК, 2002. 320 с.
3. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология : учеб. пособие. СПб. : Питер, 2003. 256 с.
4. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Изд-во БГУ, 1981. 383 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Екатеринбург : Деловая кн., 2003. 336 с.
6. Климов Е. А. Психология профессий и акмеология. Психология сегодня : ежегодник. Москва., 1996. Т. 2, вып. 2. С. 225–226.
7. Кон И. С. История и теория мужских исследований. Гендерный калейдоскоп. Академия Москва, 2001. С.188–242.
8. Кон И. С. Психология половых различий Вопросы психологии. 1981. № 2. С. 47-57.
9. Літвінова О. В. Вплив гендерних експектацій на соціально-рольову позицію майбутнього фахівця: дис... канд. психол. наук: 19.00.05: Луганськ, 2007. 231 с.
10. Літвінова О. В. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення: теоретичний аспект: записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України [За ред. С. Д. Максименка]. Київ: Главник, 2005. Вип. 26. Т. 3. С. 3–7.
11. Радина Н.К. Об использовании гендерного анализа в психологических исследованиях. Вопросы психологии. 1999. №2. С.58–62.
12. Титаренко Т. М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. Київ: Знання, 1989. 48 с.
13. Щербатюк Б. А. Психологічні особливості самовизначення жінок, орієнтованих на управлінську діяльність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05: Київ, 2006. 18 с.
14. Pleck J. H., Sonenstein F. L. Masculinity ideology and its correlates: in: S. Oskamp & M. Costanzo (Eds.), Gender issues in contemporary society. Newbury Park, CA: Sage, 1993. P. 85–110.

Transliteration of References:

1. Bendas T. V. Gendernaya psikhologiya (Gender psychology) : ucheb. posobie. SPb.: Piter, 2009. 431 s. : il. (Seriya « Uchebnoe posobie»).
2. Sh. Gendernaya psikhologiya (Gender psychology). SPb. : EVROZNAK, 2002. 320 s.
3. Derkach A. A. Zazykin V. G. Akmeologiya (Acmeology): ucheb. posobie. SPb. : Piter, 2003. 256 s.
4. Dyachenko M. I. Kandybovich L. A. Psikhologiya vysshej shkoly (Higher school psychology). 2-e izd., pererab. i dop. Minsk : Izd-vo BGU, 1981. 383 s.
5. Zeer E. F. Psikhologiya professij (Psychology of professions). Ekaterinburg : Delovaya kn., 2003. 336 s.
6. Klimov E. A. Psikhologiya professij i akmeologiya (Psychology of professions and acmeology). Psikhologiya segodnya : ezhegodnik. Moskva, 1996. T. 2, vy`p. 2. S. 225–226.
7. Kon I. S. Istoriya i teoriya muzhskikh issledovanij (History and theory of male research) Gendernyj kalejdoskop. Akademiya M., 2001. С.188–242.
8. Kon I. S. Psikhologiya polovykh razlichij (Psychology of Sexual Differences) Voprosy psikhologii. 1981. # 2. S. 47-57.
9. Litvinova O. V. Vplyv hendernykh ekspektatsii na sotsialno-rolovu pozytsiiu maibutnoho fakhivtsia (Influence of gender expectations on social-role position of a future specialist): dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.05: Luhansk, 2007 231 s.
10. Litvinova O. V. Vplyv hendernykh stereotypiv na profesiine samovyznachennia: teoretychnyi aspekt (Influence of gender stereotypes on professional self-determination: theoretical aspect): zapysky in-tu psykholohii im. H. S. Kostiuks APN Ukrainy [Za red. S. D. Maksymenka]. Kyiv.: Hlavnyk, 2005. Vyp. 26. T. 3. S. 3–7.
11. Radina N.K. Ob ispolzovanii gendernogo analiza v psikhologicheskikh issledovaniyakh (On the use of gender analysis in psychological research) Voprosy psikhologii. 1999. #2. S.58–62.
12. Tytarenko T. M. Khlopchyky ta divchatka: psykholohichne stanovlennia individualnosti (Boys and girls: the psychological formation of personality). Kyiv: Znannia, 1989. 48 s.
13. Shcherbatiuk B. A. Psykholohichni osoblyvosti samovyznachennia zhinok, oriientovanykh na upravlinsku diialnist (Psychological peculiarities of self-determination of women, focused on managerial activity) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.05: Kyiv, 2006. 18 s.
14. Pleck J. H., Sonenstein F. L. Masculinity ideology and its correlates: in: S. Oskamp & M. Costanzo (Eds.), Gender issues in contemporary society. Newbury Park, CA: Sage, 1993. P. 85–110.

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ, ЄВРОПІ ТА СВІТІ . . . 7

БЕРЕЗОВСЬКА Л.І., Особливості здійснення інтернет-комунікації у професійній діяльності соціальних працівників	8
ВАСИЛЬЄВА О.А., Професійне самовдосконалення психологів у системі післядипломної освіти	21
ВИСОЧАН Л.М., КОПЧУК-КАШЕЦЬКА М.С., КОНДУР О.С., ВИСОЧАН З.Ю., Професійна готовність майбутніх освітян до проведення еколого-краєзнавчої роботи із здобувачами початкової освіти.	31
ГЕРАСИМЕНКО Л.Б., Чинники процесу інноваційної дошлюбної підготовки студентської молоді	42
ГУБИНА А.М., МАРТИНЮК А.П., Проблематика гендерної ідентичності та професійного самовизначення особистості.	52
DERKACH L., Perfectionism, self-control and self-regulated learning in future psychologists	63
ДЄНІЖНА С.О., СОВА М.О., Професійний розвиток особистості працівника в умовах післядипломної освіти	73
ДОРОШ Т.Л., Творчість як якісна характеристика майбутнього вчителя музики	84
ЗЕЛЕНСЬКА О.П., Деякі особливості навчання іноземної мови аспірантів (ад'юнктів) у нелінгвістичній аспірантурі (ад'юнктурі)	93
ІЩЕНКО В.І., Самоменеджмент як механізм стимулювання індивідуальної самореалізації сучасного педагога.	102
КІЧУК А.В., Психоемоційне здоров'я сучасного студентства як ресурс продуктивної життєдіяльності	113
КОВАЛЕНКО А.Є., ПАНИЧ А.А., ХОЛМАКОВА Ю.В., Особливості навчання англійської мови студентів з країн Азії: практичний аспект	124
KONOVETS S.V., Significance of art-pedagogy for self-affirmation of a personality	134